

О. А. Кириченко,
д. е. н., професор, Університет економіки та права "Крок",
О. Л. Коробчинський,
аспірант, Університет економіки та права "КРОК"

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена проблемам розробки та функціонування нормативно-правового поля функціонування системи економічної безпеки підприємства як на загальнодержавному рівні, так і на рівні суб'єкта господарювання.

The article is devoted to the problems of development and functioning of the legal field of functioning of the system of economic security of enterprise both at national level and at the level of subject of menage.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Безпека підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки є ваговою компонентою національної безпеки та конкурентоспроможності країни. Захищеність економічних інтересів підприємств забезпечує їх стале функціонування та розвиток, сприяє зростанню економіки, формуванню здорового конкурентного середовища та передумов для залучення інвестицій.

Одним із головних завдань будь-якого сучасного підприємства є його економічна безпека, а її забезпечення певною мірою залежить від держави, оскільки саме держава через відповідні органи створює умови, у тому числі й законодавчі межі, в яких підприємство створюється, функціонує, розвивається та забезпечує власну безпеку. У цьому контексті важливість нормативно-правового забезпечення безпеки бізнесу важко переоцінити. Безперечно, належне нормативно-правове регулювання ще не гарантуватиме безпеки, проте без нього створення та ефективне функціонування системи економічної безпеки практично є неможливим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нормативно-правове регулювання підприємницької діяльності взагалі і системи безпеки суб'єкта господарювання зокрема є предметом дослідження таких вчених, як В.М. Геєць, Т.С. Клебанова [1], В.В. Крутов [2], Ю.В. Бондарчук, А.І. Марущак [3], О.А. Кириченко, В.С. Сідак [4] та ін.

НЕВИРШЕНА РАНІШЕ ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Більшість науковців розглядає проблему законодавчого регулювання системи безпеки підприємства в площині створення внутрішньої корпоративної нормативної бази з метою регулювання таких питань, як охорона комерційної таємниці, дотримання режиму та роботи з документами тощо. На нашу думку, система економічної безпеки підприємства буде дієво функціонувати лише в умовах створення ефективного законодавства, яке регулює всі аспекти господарської діяльності. У зв'язку з цим в роботі досліджують взаємозв'язок між загальнодержавним законодавством та нормативними актами підприємства, розглядають можливі напрями вдосконалення зазначеного нормативного поля.

Основною метою даної роботи є визначення достатності рівня нормативно-правового регулювання функціонування системи економічної безпеки підприємства, встановлення напрямів можливого реформування законодавства на загальнодержавному рівні, а також на рівні суб'єкта господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розробка законодавства та забезпечення його виконання, тобто правове регулювання, — одна з найважливіших функцій держави, що, власне, і визначає роль держави в ринковій економіці.

Питанням державного регулювання підприємництва, створення його оптимальної моделі економічна на-

ука завжди приділяла значну увагу, на відміну від юридичної науки, в якій відповідні розробки з'явилися значно пізніше та в недостатній кількості.

Державне регулювання підприємництва є напрямом державної політики, спрямованим на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та способом, що встановлюються Конституцією та законами України [5].

Перехід до ринкових відносин часто пов'язується з відстороненням держави від економіки, процесів, що в ній відбуваються, та діяльності суб'єктів господарювання, оскільки "правила гри" встановлює сама економіка, її ринкові механізми. Однак, досвід свідчить про те, що економіка не може нормально функціонувати без активних дій з боку держави та її органів, адже ринкова економіка не існує поза суспільством та окремо від держави. Водночас деякі дослідники в сфері публічного права стверджують, що країни з ринковою економікою не відмовляються від державного управління та регулювання, що залишається достатньо високими [6—7]. Варто зауважити, що мова йде саме про рівень управління та регулювання (тобто втручання держави в економіку), а не втручання у внутрішні справи господарюючих суб'єктів.

Держава та її органи нами розглядаються в якості суб'єктів системи економічної безпеки та підприємство в цілому як об'єкт такої системи. Це дає нам підстави стверджувати, що підприємство та держава не просто залежать один від одного, а й мають одне на одне значний вплив. Держава має потребу в підприємстві, оскільки ринкова система забезпечує її (без особливих додаткових витрат) матеріальними ресурсами, послугами і товарами, фінансовою підтримкою державних програм і т.п.

У свою чергу підприємство має потребу в державі, оскільки йому необхідне законодавство, що регламентує правила економічної діяльності, її безпеки, захисту і стабільності, а також функціонування монетарної системи, стабільної економічної і соціальної інфраструктури. Підприємство покладається на конституційний захист і державну підтримку підприємства як основного інституту суспільства, що забезпечує одержання прибутку, зайнятість населення і підвищення його життєвого рівня [5].

Правове регулювання сфери підприємництва взагалі і відповідно його системи економічної безпеки передбачає:

— по-перше, законодавче забезпечення свободи конкуренції між підприємцями, в тому числі й захист і їх самих, і споживачів від будь-яких проявів монополізму та недобросовісної конкуренції;

— по-друге, гарантування всім підприємцям рівних прав та створення рівних можливостей для доступу і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів;

— по-третьє, гарантування недоторканності майна та забезпечення захисту прав власності підприємця;

— по-четверте, розробку та впровадження стимулюючої податкової та фінансово-кредитної політики;

— по-п'яте, стимулювання інноваційної діяльності за допомогою цільових субсидій, податкових пільг, цільових кредитів тощо;

— по-шосте, створення сприятливого правового середовища для розвитку різноманітних форм коопераційних зв'язків та самоорганізації суб'єктів підприємництва [8];

— по-сьоме, створення сучасного правового поля для функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання, детективних фірм, аналітичних та консалтингових агентств;

— по-восьме, вдосконалення законодавства, що регулює діяльність охоронних агентств;

— по-дев'яте, прийняття законодавства щодо порядку придбання та використання зброї та спецзасобів суб'єктами забезпечення безпеки підприємництва в Україні.

Наведені вище важелі недостатньо задіяні та використовуються державою для розвитку підприємницького сектора, в тому числі й задля забезпечення його економічної безпеки, що змушує останній, зокрема, переходити в "тінь".

Серед основних недоліків нормативно-правового поля, що негативно відбивається на функціонуванні системи економічної безпеки підприємства в Україні, можна назвати:

— відсутність правового поля для функціонування структур безпеки підприємства за умов фактичної успішної діяльності таких структур;

— суперечливість, неоднозначність та нестабільність норм чинної нормативно-правової бази;

— велика кількість нормативних актів (особливо нижчого рівня), вимоги яких не просто суперечать нормативно-правовим актам вищого рівня, а нерідко спотворюють положення останніх, створюючи правовий хаос;

— низька виконавська дисципліна дотримання вимог нормативно-правових документів та, фактично, недієвість або надто низька ефективність багатьох із них;

— наявність великої кількості нечітких норм, що можуть піддаватися навіть протилежному трактуванню (відповідно до потреб зацікавлених структур чи осіб);

— прийняття окремих нормативно-правових актів на користь окремих осіб чи структур, в порушення прав та/або інтересів інших підприємств та навіть цілої галузі тощо.

Недосконалість національного законодавства щодо забезпечення системи економічної безпеки підприємства та безпеки підприємництва загалом згадувалась нами неодноразово. Правове регулювання підприємництва здійснюється численними нормативно-правовими актами як загального, так і спеціального характеру. Однак стверджувати, що відповідне законодавство становить єдину систему як за взаємною узгодженістю норм, так і за повнотою нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності у цілому та економічної безпеки зокрема, представники економічної та юридичної науки не беруться. Навпаки, необхідність оптимізації нормативно-правової бази в цій сфері відзнача-

ють і науковці, і практики, оскільки прогалини в законодавстві нерідко стають джерелами ризиків та загроз економічній безпеці підприємства та/або посилюють дію різного роду негативних факторів. З іншого боку, і економічна безпека держави залежить від стану забезпечення економічної безпеки підприємства.

Держава відповідно до ст.42 Конституції України повинна забезпечувати захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускати зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, гарантуючи кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [9].

Таким чином, гарантуючи захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, Основний Закон не наділяє їх правом на самозахист. Відсутність чітко визначеного права підприємців на гарантування власної безпеки змушує їх іти на певні кроки щодо свого захисту, що в свою чергу може призвести до порушень норм Кримінального кодексу України, Закону України "Про оперативну-розшукову діяльність" [10—11] та ін.

У контексті розгляду системи економічної безпеки підприємства як сукупності функціональних складових, законодавство держави мало б урегулювати функціонування, розвиток і безпеку кожної з них (фінансову, інформаційну, політико-правову, техніко-технологічну, екологічну, силову та інтелектуальну і кадрову). Розрізняючи в системі економічної безпеки підприємства її суб'єкти, об'єкти та механізми забезпечення, нормативно-правове поле повинне врегульовувати весь комплекс питань щодо їх ефективного функціонування. З огляду на основні ризики та загрози системі економічної безпеки підприємства нормативно-правові акти повинні щонайменше мінімізувати їх. Таким чином, можна виокремити принаймні три виміри оптимізації нормативно-правового регулювання системи економічної безпеки підприємства.

Більше того, нормативно-правові акти, у першу чергу більш високого рівня (закони), повинні закладати й підґрунтя для врегулювання потреб підприємництва із вирішення завдань економічної безпеки, що можуть виникнути у майбутньому відповідно до змін в економічному та безпековому середовищі. На жаль, проведений аналіз нормативно-правових актів України свідчить про відсутність у нормативно-правовому забезпеченні з відповідних питань подібних "майбутніх підвалин". Як свідчить практика, такі акти ледве встигають узаконити вже існуючі процеси та/чи розв'язати певні проблемні питання. Об'єктивно це можна пояснити тим, що ринкове середовище, обстановка, в якій функціонує підприємство та його система економічної безпеки, змінюються швидше, ніж на них може реагувати держава (законодавчі акти). До того ж законодавча робота ведеться із запізненням і не завжди якісно.

На сьогодні законодавчо фактично не врегульовано функціонування недержавних структур безпеки як одного із зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки підприємства та служби безпеки підприємства як основного внутрішнього суб'єкта такої системи, її ядра. Потребують оптимізації й нормативні акти щодо захисту основних об'єктів системи, зокрема, інформація (що становить комерційну таємницю), власність у контексті

захисту самого права власності та захисту інтелектуальної власності тощо.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що безпека підприємництва починається на державному рівні, за умов, коли держава створює сприятливі умови для функціонування системи економічної безпеки підприємства. Якщо створювані умови не сприятливі (у даному випадку ми говоримо про нормативно-правове поле), то безпека підприємництва у небезпеці: законодавство посилює дію різного роду негативних факторів, провокує реалізацію загроз та ризиків (окреслених нами у першому розділі цієї роботи) економічній безпеці підприємства. Останнє твердження безпосередньо пов'язане з появою та бурхливим розвитком рейдерства в Україні. Взаємозв'язок цих факторів можна висловити простою залежністю: "законодавство на службі рейдерів" або формулою: "прогалини законодавства + корупція = розвиток рейдерства".

Практично безкарною та некерованою залишається й корупція, незважаючи на велику кількість заяв, планів та установ, покликаних боротися з нею. Оптимізація законодавства повинна охопити й цю проблему, яка тісно переплітається з проблемою рейдерства та є однією з найголовніших, постійних загроз економічній безпеці підприємства. Удосконалення нормативно-правових актів щодо запобігання проявам корупції повинно максимально усувати такі фактори корупції як інституційні, економічні, соціальні та правові.

Крім цього, система економічної безпеки підприємства функціонуватиме у більш безпечних умовах в разі розроблення та ухвалення законів України "Про власність" ("Про захист приватної власності"), "Про франчайзинг", "Про венчурне фінансування" тощо [12].

Нормативно-правового регулювання у контексті функціонування та забезпечення системи економічної безпеки підприємства потребує й таке явище як лобізм. В Україні воно існує на усіх рівнях влади та тісно перетинається з проблемою корупції та рейдерства, оскільки лобіювання передбачає існування конфлікту інтересів між різними суспільними групами, створює значні можливості для зловживань.

Для врегулювання конфлікту інтересів, зокрема осіб, які перебувають на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування, було розроблено проект відповідного закону [13], що визначав поняття, засади запобігання та способи врегулювання конфлікту інтересів, що виникає в діяльності посадовців при виконанні ними своїх службових обов'язків, а також засади відповідальності за порушення правил запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Прийняття згаданого закону мало б покращити захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах з органами влади, підвищити авторитет України на міжнародній арені [14]. Однак проект залишається проектом.

Важливим напрямом оптимізації регулювання системи економічної безпеки підприємства є/має стати розробка та удосконалення локальних правових актів, спрямованих, у першу чергу, на забезпечення безпеки підприємства.

Практика доводить, що безпека підприємства починається на етапі його створення — з установчих доку-

ментів, що є локальними нормативними актами, тобто такими, які набувають юридичної сили внаслідок затвердження їх одним або кількома засновниками підприємства. Якщо у підприємства більше одного власника, необхідно чітко врегулювати відносини між ними, детально прописати положення установчих документів щодо прийняття рішень від імені підприємства. Обов'язково слід врегулювати питання: хто саме має право приймати рішення від імені підприємства і в яких межах, хто уповноважений здійснювати приймання робіт, отримувати товари від імені підприємства. Варто здійснювати облік виданих довіреностей від імені підприємства на вчинення тих чи інших юридично значимих дій [15].

Очевидно, що це питання правової безпеки (чи правової складової системи економічної безпеки) підприємства, для забезпечення якої підприємству доцільно мати власного юриста чи юридичну службу або воно може залучати спеціаліста з правових питань на договірній основі. Від обраного варіанта залежатиме рівень правової безпеки підприємства. У будь-якому разі необхідно чітко визначити межі, обов'язки та відповідальність юриста у відповідному положенні про юридичну службу або договорі про надання такого роду послуг.

Сьогодні все більше підприємців розуміють, що краще запобігти проблемі і вчасно звернутися за порадою до кваліфікованого правника, ніж потім витратити значно більше зусиль і коштів для вирішення проблеми [15].

Як показує практика, чимало ризиків для бізнесу приносить поспіхом і без належного аналізу укладений договір. Тому важливим елементом цього напрямку безпеки є ґрунтовний правовий аналіз договорів перед їх укладенням [15].

У контексті розв'язання проблеми захисту комерційної таємниці саме локальні акти покликані врегулювати це питання. У Статуті підприємства обов'язково має бути зафіксовано положення про те, що підприємство має право на комерційну таємницю та організацію її захисту. У Статуті повинно бути встановлено, хто визначає порядок захисту комерційної таємниці. Доцільним буде також затвердження Переліку відомостей, які містять комерційну таємницю підприємства та/або Положення про конфіденційну інформацію.

ВИСНОВКИ

Нормативно-правове регулювання щодо забезпечення економічної безпеки підприємства є неповним та недостатнім практично на всіх рівнях. З одного боку, держава як суб'єкт системи безпеки, маючи "монополію" на законотворчість, повинна активізувати свою діяльність щодо прийняття та контролю за реалізацією відповідних нормативних актів у сфері забезпечення (а не тільки гарантування) безпеки підприємництва. З іншого, на підприємстві необхідно розробляти локальні нормативні акти, зокрема, Концепцію економічної безпеки; положення про захист конфіденційної інформації а також тієї, що становить комерційну таємницю; правила охорони об'єкта і доступу на територію та до приміщень. Крім цього, нагальною потребою є створення законодавчих основ для діяльності охоронних та детективних агентств та розвитку недержавної системи безпеки в цілому.

Література:

1. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство: Монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. — Х., 2006. — 240 с.
2. Крутов В.В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва. — К.: Фенікс, 2008. — 406 с.
3. Бондарчук Ю.В., Марущак А.І. Безпека бізнесу: організаційно- правові основи: Науково-практичний посібник. — К.: Видавничий дім "Скіф", КНТ, 2008. — 372 с.
4. Кириченко О.А., Сідак В.С., Лаптев С.М., Захаров О.І., Пригунов П.Я. та ін. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія. — К.: Університет економіки та права "КРОК", 2008. — 403 с.
5. Питання державного регулювання розвитку підприємництва // Юридичний журнал. — 2006. — № 1 / Режим доступу до статті: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2079>.
6. Тихомиров Ю. А. Публічне право. — М., 1995. — 496 с.
7. Тихомиров Ю. А. Публічне право : падіння і злет // Держава і право. — 1996. — № 1. — С. 3—12.
8. Варналій З. Економіко-правові проблеми розвитку підприємництва в Україні // Пріоритети. — № 6 (березень-квітень 2003 року). — Режим доступу до статті: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3243>.
9. Конституція України : за станом на 1 січня 2006 року / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К., 2006. — (Бібліотека офіційних видань).
10. Кримінальний Кодекс України : за станом на 16 листоп. 2008 р. / Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 25. — ст. 131. — (Бібліотека офіційних видань).
11. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" : за станом на 14 січня 2006 р. / Відомості Верховної Ради. — 1992. — № 22. — ст. 303. — (Бібліотека офіційних видань).
12. Варналій З. Економіко-правові проблеми розвитку підприємництва в Україні // Пріоритети. — № 6 (березень-квітень 2003 року). — Режим доступу до статті: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3243>.
13. Закон України (проект) "Про конфлікт інтересів на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу до джерела: [http://www.center.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/535/conflict_of_interest_10_09_2008_2_\(2\).doc](http://www.center.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/535/conflict_of_interest_10_09_2008_2_(2).doc).
14. Пояснювальна записка до проекту закону України "Про конфлікт інтересів на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу до джерела: http://www.center.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/535/Пояснювальна_записка_29.08.2008.rtf.
15. Захист бізнесу від зовнішніх і внутрішніх посягань [Електронний ресурс]. — Режим доступу до джерела: <http://www.dynasty.lviv.ua/parts/bz/index.php>.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2009 р.